

1944, 30. srpen. Banská Bystrica. — Proklamace Vojenského ústředí na Slovensku s výzvou k příslušníkům slovenské armády, aby se postavili na odpor proti hitlerovským jednotkám, obsazujícím Slovensko.¹

Slovenskí důstojníci, poddůstojníci a vojáci!

Zradcovská vláda povolala německé² vojsko, aby potrestala slovenský národ preto, že slovenskí vojáci odmítají bojovat proti bratrskému ruskému národu a ostatným spojeneckým národům.

Tito zradcovia chceli by donútiť slovenského vojaka, aby bojoval proti našim a ruským parašutistom a partizánom, ktorí prišli na Slovensko, aby nám pomohli brániť našu vlasť a našu slobodu proti germánskym násilníkom, proti lupičom, banditom, a vrahom nášho národa i celého slovanského ľudu.

Slovenskí vojaci! Videli ste na vlastné oči tie zverstvá, vypálené dediny, beštiálne vraždenie bezbranných detí a žien v Rusku a všade tam, kde vkročil surový nemecký vojak.

¹ 29. srpna dostává povstání charakter celonárodní. K vyhlášení ozbrojeného povstání došlo za těchto okolností. Sídlem Vojenského ústředí byla Banská Bystrica, kde byl pplk. Golian (během povstání povýšený na generála) náčelníkem štábu pozemního vojska. Zde se též zdržoval člen SNR J. Ursíny, který byl na poradě SNR 20. 7. 1944 pověřen, aby spolu s K. Šmidkem (který však nebyl v kritickou dobu na Slovensku, neboť jako vedoucí delegace SNR odletěl 4. 8. 1944 do Sovětského svazu a do centra povstání se vrátil až 4. září) byli v neustálém styku s Vojenským ústředím a aby společně učinili jménem SNR všechna neodkladná opatření.

V průběhu srpna vydal Golian pro velitele posádek, zapojených do příprav povstání, několik tajných rozkazů pro soustředění a obranu prostorů posádek v případě příchodu německých vojenských jednotek na Slovensko. Rovněž bylo oznámeno heslo, kterým se oznamovalo zahájení vojenské akce. (Plné znění rozkazů viz J. Nosko, Vojaci v Slovenskom národnom povstaní, přílohy.)

První zprávy o příchodu německých vojenských transportů na Slovensko dostalo vojenské ústředí 29. srpna v 15.15 hodin. Na základě těchto zpráv nařídilo bojovou pohotovost. Teprve po Čatlošově řeči, pronesené v bratislavském rozhlasě krátce po 19. hodině, dostávají posádková velitelství a armádní velitelství v Prešově telefonicky rozkaz tohoto znění: „Heslo začnete s výsádkou platí od 20,00 hod. dnešního dne“ (tamtéž). V té době už po několik hodin bojovali vojáci a partyzáni s Němci v okolí Žiliny. Ursíny ve vzpomínkové črtě k 1. výročí Slovenského národního povstání, nazvané Politický význam Slovenského národního povstania, uvádí: „A tak sme sa 29. augusta 1944... v prítomnosti podplukovníka Jána Goliana, podplukovníka Mirko Vesela, majora Jozefa Marku, kapitána Milana Poláka, Ing. Jozefa Styka a mnoha po uvážení všech okolností, rozhodli postavit sa na odpor nemeckým vojskám, vyslaným likvidovať tie posádky, ktoré spolu s partizánskymi oddielmi prevádzaly protinemecké akcie...“ (publikováno v propagační brožůře Demokratické strany, nazvané „Demokracia v ilegalite a v povstaní“, str. 12). V 19,30 hod. bylo naříděno doplňovacímu okresnímu velitelství v B. Bystrici, aby povolalo pro jednotky v prostoru B. Bystrica — Zvolen — Brezno do zbraně dva ročníky (J. Nosko, Vojaci v Slovenskom národnom povstaní, str. 19).

Telefonicky vydané rozkazy byly potvrzeny rozkazem z 30. srpna 1944, který vydalo již „Velitelství československé armády na Slovensku“ (později Londýn označil povstalecké vojenské jednotky jako „1. československou armádu“) a Golian ho podepsal jako náčelník štábu čs. armády na Slovensku (tamtéž, příloha čís. 7). 30. srpna vyhlásilo armádní velitelství mobilizaci všech záložníků, která měla obrovský úspěch. Den na to — 1. 9. 1944 — vyhlásila SNR mobilizaci záložníků do 35 let a armádní velitelství důvěrným rozkazem z 2. září doporučilo všechny starší záložníky propustit domů. 26. září byla mobilizace rozšířena o 5 dalších ročníků na důstojníky, rotmistry a mužstvo v záloze do 40 let věku; viz Pravda, 27. 9. 1944. Originál mobilizační vyhlášky z 26. 9. 1944 viz např. OA B. Bystrica, pob. Brezno n. Hr., f. obv. noř. úrad v Brezně, sign. I 59/1944, čj. 10.062/44.

Proklamaci zkoncipoval V. Šrobár se zástupci Vojenského ústředí, kteří ho navštívili v chatě na Donovalech v noci z 29. na 30. srpna. Golian, přestože byl Slovenskou národní radou určen za velitele armády, vystupoval — zřejmě v dohodě s Ingrem — v proklamaci jako zástupce velitele čs. armády na Slovensku, generála Viesta.

Proklamaci adresovanou důstojníkům, poddůstojníkům a vojákům přečetl zástupce Vojenského ústředí v prvním vysílání bansko-bystrického Svobodného slovenského vysílače dne 30. srpna 1944 v 11 hodin (viz O. Laciak, Slobodný slovenský vysílač, str. 23 n. a 115—118).

² Znění proklamace, které publikuje v cit. práci O. Laciak podle záznamu vysílání na želatinové desce, se liší v několika případech od textu letáku, který sloužil za předlohu editorům sborníku. Jde vesměs o bezvýznamné maličkosti s výjimkou úvodní věty, kde text uváděný Laciakem zní takto: „Zradcovská vláda povolala maďarské a německé vojsko...“

Zradcovská vláda vyzvala ústami zapredaného generála Čatloša slovenského vojaka k tejto katovskej práci proti vlastnému národu.

V zastúpení veliteľa slovenského vojska ako časti československej brannej moci, generála Viesta, vyzývam vás:

Vojaci, postavte sa na odpor nemeckým obsadzovacím jednotkám, bojujte tvrdo a neúprosne proti votrelcom, zachovajte najprísnejšiu disciplínu a poslušnosť tým veliteľom, ktorí vás povedú proti Nemcom.

Vyzývam vojakov záložníkov, aby sa okamžite hlásili v najbližších kasárňach. Súčasne vyzývam žandárstvo, políciu a finančnú stráž, aby sa okamžite pripojili k obrane vlasti.

V tomto hrdinskom boji za vlasť a za slobodu národa podporujú nás mohutné a na všetkých frontoch víťaziace spojenecké armády. Deň čo deň prichádzajú k nám na pomoc hrdinské sväzy spojeneckých, a najmä sovietskych paršutistov.

Naše skoré víťazstvo je zaistené!

Je len na nás, vojakoch, aby Slovensko bolo pred pustošením a krutým utrpením zachránené.

Vojaci, konajte rýchle s najväčšou rozhodnosťou! Slovenskí vojaci, do boja, chráňte domovinu!

AÚD KSS Bratislava. Nezpracovaný materiál (SNR-RNV). Tišť. leták. — Téz Ondrej Laciak, Slobodný slovenský vysielateľ, Bratislava 1961, str. 115—116.

[44]

1944, 30. srpen. Banská Bystrica. — *Proklamace predsednictva Ústředního národního výboru s výzvou k podpoře boje partyzánů a povstaleckých vojenských jednotek proti nastupujícímu hitlerovskému vojsku.*¹

Predsedníctvo ústredného národného výboru² vyzýva všetky národné výbory, aby celou silou podporovali vlasť verné slovenské vojsko v boji proti nastupujúcemu vojsku nemeckému a proti ich domácim zradným pomáhačom. Vyzývame všetkých štátnych, obecných a súkromných úradníkov, aby zostali na svojich miestach, podporovali hrdinský boj nášho vojska

¹ Tento dokument koncipoval, rovnako ako proklamáciu Vojenského ústredia, v noci z 29. na 30. 8. 1944 V. Šrobár (srv. jeho vzpomínkový článok „Význam slovenského povstania“, publikovaný v brožúre Demokratickej strany, nazvanej Demokracia v ilegálite a v povstaní, str. 18). Ursíny v citovanom již črtě [viz pozn. k dokumentu čís. 43] uvádí, že výzvu k obyvateľstvu, koncipovanou Šrobárom (ktorá byla čtena jako proklamace predsednictva ÚNV), pozměnil a doplnil. Podle Ursínyho tvrzení odešli přečíst obě proklamace do rozhlasu zástupce Vojenského ústředí pplk. M. Vesel a ing. J. Styk. Po osvobození u příležitosti Stykových 50. narozenin — 19. 3. 1947 — tisk Demokratické strany mezi jinými chvalo zpěvy o Stykově ilegální činnosti uváděl, že Styk přečetl do banskobystrického rozhlasu provolání k národu [srv. též ŠSÚA Bratislava, ŠF, inv. j. 144, kart. 17]. Ve skutečnosti přečetl proklamaci ÚNV prvý hlasatel Svobodného slovenského vysílače L. Sára, a to krátce po 11. hodině 30. srpna 1944, hned po Proklamaci Vojenského ústředí, kterou přečetl M. Vesel (viz O. Laciak, který se v publikaci Slobodný slovenský vysielateľ opírá o své vzpomínky redaktora tohoto vysílače i o hodnověrné záznamy prvního vysílání a další vzpomínkové i archivní materiály).

Zásluhou banskobystrického vysílače se rozšířila zpráva o protifašistickém ozbrojeném povstání slovenského lidu do celého světa. Vysílání bylo dobře slyšitelné na velkém území Slovenska (v prvých dnech i v Bratislavě) a pomáhalo mobilizovat slovenský lid do boje. Vysílač se stal od prvých výzev propagátorem boje za Československou republiku, budovanou od počátku na nových základech národní a sociální spravedlnosti. V jedné z relací z 30. srpna 1944 se o tom praví zcela jasně: „Slováci, Slovenky, treba, aby ste si plne uvedomili úžasný historický význam prítomných revolučne prerodových chvíľ, keď slovenskí vojaci ako súčasť revolučnej brannej moci vstupujú do aktivity, vysoko vztyčujú prapór sociálnej a národnej revolúcie.“ (O. Laciak, c. d., str. 38.)

² Název Ústredný národný výbor viz pozn. k dokumentu čís. 45.